

Akademisch Kolonialisme: geen vraagteken!

door *GERRIT HUIZER*

Het artikel van Droogleever Fortuijn en Brandsma stelt de vraag of sociaalwetenschappelijk onderzoek in arme landen een vorm van academisch kolonialisme is. Het is op zichzelf belangrijk en te waarderen dat deze gewetensvraag door 'westerse' sociologen aan de orde gesteld wordt. Gelukkig begint het typisch 'westers' te worden zich dit soort vragen te stellen. Uiteraard wordt echter in het betoog het probleem belicht vanuit het gezichtspunt van wat men zou kunnen noemen de 'kolonisor', die het zich kan veroorloven 'ethisch' te zijn. In onberispelijke en wetenschappelijk verantwoorde terminologie, compleet met van Dale, wordt het vraagstuk behandeld.

Voor een zo algemeen (en objectief? — of wetenschappelijk?) mogelijk begrip van het probleem is het nuttig als aanvulling op het standpunt van de beide 'westerse' niet-westers-sociologen D.F. en B. de visie weer te geven van veel 'niet-westerse' sociologen, die uit de arme landen zelf. Voor hen is het academisch kolonialisme meestal helemaal geen vraag, maar een feit des levens. Hetzelfde geldt voor andere min of meer politiek bewuste bevolkingsgroepen in hun landen. Gedurende een verblijf van ongeveer twaalf jaar in een aantal van die landen heb ik kans gehad met het standpunt van die groepen behoorlijk vertrouwd te raken, en er ook een grote mate van begrip en zelfs sympathie voor te krijgen. Ik zou enkele aspecten van dit standpunt nader willen toelichten.

In D.F. en B.'s artikel wordt gesuggereerd dat de term wetenschappelijk neo-kolonialisme soms als scheldwoord gebruikt wordt door mensen in de arme landen. Dit hangt dan samen met het volgende (geciteerd uit het artikel van D.F. en B., cursief van mij): 'Een *nog* in feite bestaande afhankelijkheid van rijke landen op velerlei gebied, of een *nog* onverwerkt koloniaal verleden, kan in een arm land leiden tot *overgevoeligheid* ten aanzien van machtsverschillen en een ambivalente houding tegenover degene die men als machthebber ervaart.' Het lijkt overbodig er de nadruk op te leggen dat deze zin, op z'n zachtst gezegd, een euphemisme is. Het schijnt te wijzen op een *ondergevoeligheid* van de onderzoekers D.F. en B. ten aanzien van de mentaliteit in de arme landen. Gezien vanuit het standpunt van de meeste sociologen en politiek bewuste groepen uit de arme landen zelf is deze frase nu net een duidelijk symptoom van academisch kolonialisme. Deze uitspraak is bovendien typisch voor een van de uitingen van academisch kolonialisme waarover in de arme landen een toenemend ongenoegen ontstaat, namelijk het onduidelijk stellen van de problemen die men wil onderzoeken. Onduidelijk betekent hier niet alleen onscherp, maar ook verward, verward en dus eigenlijk onwetenschappelijk. Dat dit zo is neemt de waarde van het artikel in kwestie niet weg, maar relativiseert die wel.

Een van de duidelijkste uitingen van het academisch kolonialisme is juist het onduidelijk stellen van de te onderzoeken problemen, sterker nog: het (vaak min of meer onbewust) verhullen van bepaalde problemen van de arme landen. Onderzoekers en politiek bewuste groepen uit de arme landen verwijten de 'westerse' onderzoekers terecht dat zij hun research vaak richten op problemen die interessant mogen zijn, maar die zeker niet altijd het meest relevant zijn vanuit het standpunt der arme landen zelf. Zo is er door 'westerse' onderzoekers in de loop der jaren een indrukwekkende hoeveelheid studies van primitieve of marginale bevolkingsgroepen, arme boerendorpen en achterbuurtbewoners verricht, maar er is bijna niets bekend geraakt over de leefwijze van de heersende groepen in de arme landen. Een aantal jaren geleden is in dit blad eens iets dergelijks geconstateerd wat betreft de Nederlandse verhoudingen. De vraag werd toen gesteld of de bewoners van de Apollolaan en omgeving de eventuele onderzoekers met questionnaires over hun huis, tuin en keukenleven even wel-

willend te woord zouden staan als de bewoners van de volksbuurten dat deden. Het is, geloof ik, intussen nog nooit geprobeerd al is de elite een zeer belangrijk gebied van mogelijk onderzoek. Hetzelfde geldt voor de arme landen.¹

De voor buitenlandse onderzoekers het makkelijkst toegankelijke groepen, de elites, in feite: de kringen waar onderzoekers in hun vrije tijd vaak goede contacten hebben, worden zelden of nooit wetenschappelijk onderzocht. Om van de relaties tussen de elites van de arme landen met die der rijke landen nog maar te zwijgen. Alleen al hierom is een sterk wantrouwen van geëngageerde mensen in de arme landen tegenover 'westerse' onderzoekers geen kwestie van 'overgevoeligheid', maar van (wetenschappelijk) gefundeerd inzicht in belangenverhoudingen tussen arme en rijke landen.

Behalve het niet bestuderen van de meest interessante groepen is er het niet zien van de meest interessante, controversiële, aspecten van probleemgebieden. Enkele duidelijke gevallen van het verdonkeremanen van belangrijke, natuurlijk: politieke, aspecten van het boerenleven in Mexico door bekende wetenschappelijke onderzoekers (George Foster en Charles Erasmus) heb ik in mijn proefschrift uit de doeken kunnen doen. Het betrof het over het hoofd zien van gevallen van militant boerenverzet in dorpsstudies die sterk nadruk legden op de passiviteit en 'resistance to change' van arme boeren. Het negeren van het revolutionaire potentieel van boeren en andere politieke implicaties in studies van probleemgebieden in arme landen is niet alleen een vorm van academisch kolonialisme. Het is een slecht toepassen van wetenschappelijke criteria zonder meer. Het maar gedeeltelijk zien van de waarheid komt vaak dicht bij het zien van de 'halve waarheid' en is dat niet erger dan een hele leugen? Het verwijt van de mensen uit de arme landen aan het adres van veel 'westerse' onderzoekers dat zij hun collega's die op dit punt in gebreke zijn gebleven niet voortdurend proberen te corrigeren, schijnt op z'n plaats te zijn.

Hier komt nog bij dat in enkele arme landen de onderzoekers uit het land zelf die de politieke implicaties van het heersende systeem wel grondig bestuderen dit soms met sancties, verlies van baan, gevangenisstraf, foltering of zelfs de dood moeten bekopen. De socioloog Camilo Torres is lang niet de enige naam die te noemen is wat dit betreft. Voor 'westerse' onderzoekers zijn de risico's, als buitenlander, veel geringer. Ze kunnen hoogstens uitgewezen worden en zelfs dat gebeurt niet gauw, met oog op het internationale prestige.

Het is juist, zoals D.F. en B. stellen, dat er onder de talloze onderzoeken in de arme landen verricht betrekkelijk weinig waren die direct onder de categorie 'spionage' vallen. Is het echter overgevoeligheid als de mensen in de arme landen de bona fide 'westerse' onderzoekers verwijten dat zij zich niet uitdrukkelijk genoeg van die spionage-onderzoeken en de daarachterliggende politiek van de rijke landen distancieren. Eigenlijk zou men van de bona fide 'westerse' onderzoeker kunnen verwachten dat hij, behalve zich van spionage-onderzoek te distancieren, moeite doet de slechte naam of nadelige effecten door zulk onderzoek veroorzaakt, te neutraliseren of goed te maken. Een soort counter-counter-insurgery research, of op z'n minst een vorm van research die duidelijk de belangen van de massa der bevolking in de arme landen beoogt... laten we zeggen: academisch anti-kolonialisme. Wetenschap om de wetenschap of wetenschap in dienst van de mensheid? In Nederland kan men comfortabel

¹ Gerrit Huizer, 'De Wereld der Objectiviteit', *Podium* 58, Nov./Dec. 1958, overgenomen in de *Sociologische Gids*, Jrg. 1959. Voor verwijzingen naar andere artikelen over het engagement van de wetenschap in het kritisch bestuderen van de establishment zie de introductie van mijn proefschrift *Peasant Unrest in Latin America: Its Origins, Forms of Expression and Potential*, Universiteit van Amsterdam, 1970.

dagen lang over dit onderwerp debatteren, maar is men in de arme landen niet gerechtvaardigd bezwaren te hebben tegen de 'vrijblijvende' onderzoekers naast de 'spionnen', ook al leveren hun onderzoekresultaten soms wel voordeel op?

Die voordelen zouden, zo weet men in de arme landen, aanmerkelijk groter kunnen zijn als het onderzoek, en vooral het publiceren van de resultaten, bewuster gericht werden op het voordelig zijn. In de eerste plaats het onderzoek zelf: sociaal onderzoek kan als middel gebruikt worden om de mensen die onderzocht worden bewust te maken, of meer bewust, van de machts- en andere sociale verhoudingen in hun leef-situatie. Een grotere bewustheid sluit in een relativeren en een 'im Frage stellen' van die verhoudingen en zelfs een leren zien van de mogelijkheid tot alternatieven. Als voorbeeld kan hier gedacht worden aan de steeds meer bekende alfabetiseringsmethode ontwikkeld door de Braziliaanse pedagoog Paolo Freire. Ik heb zelf een bewustmakende methode van interviewen enkele malen met enig succes gebruikt (zie proefschrift).

Er zit een zekere juistheid in het vaak gebruikte argument dat door op een tendentieuze wijze vragen te stellen, zodat de geïnterviewden gemotiveerd of geactiveerd worden, de onderzoeksresultaten beïnvloed worden. Het kan echter aangevoerd worden dat juist door het provoceren van actie en het deelnemen aan en bestuderen hiervan, soms een dieper wetenschappelijk inzicht in de realiteit verkregen wordt vooral in de dynamische aspecten, dan door louter observeren of 'vrijblijvend' interviewen. Het zou gezegd kunnen worden dat de overdreven nadruk in allerlei publicaties op de 'resistance to change' van arme boeren als een obstakel in het nationale ontwikkelingsproces van arme landen een resultaat is van de statische wijze van onderzoek. De boeren worden zelden onderzocht in een situatie waar dynamische factoren en snelle veranderingen een rol spelen. Als er werkelijk boerenverzet en strijd is, zijn onderzoekers ver weg en slechts zelden hebben onderzoekers zich eraan gewaagd zelf min of meer dynamische processen op gang te brengen, of erin te participeren. Meestal wordt dan ook alleen een gebrek aan verandering geconstateerd maar de redenen die daarvoor meestal bestaan, de 'resistance to change' van de elites die zich tegen landhervorming en andere ontwikkelingsmaatregelen verzetten, worden weinig bestudeerd.

In het algemeen kan daarom gezegd worden dat de 'westerse' sociale onderzoeker teveel deel blijft uitmaken van de bestaande establishment en zich te weinig identificeert met de krachten in de arme landen die zich daar tegen (willen) verzetten. Daarom krijg hij het predicaat akademisch koloniaal terecht opgeprikt. Beter dan vraagtekens te zetten achter dit predicaat zou men vraagtekens kunnen zetten achter, en kritisch onderzoek doen naar de 'westerse' establishment zelf, vooral zoals zij zich in de arme landen manifesteert, inclusief door het wetenschappelijke onderzoek. Om dit element in de vraagstelling van D.F. en B. te versterken heb ik deze bijdrage ingezonden.

Nogmaals: Akademisch kolonialisme

door A. J. F. KÖBBEN

Hierbij, in een zestal punten, enkele reacties op het stuk van Droogleever Fortuijn en Brandsma. Ik wil daarbij vooropstellen dat ik het ten principale helemaal niet met hen oneens ben: er bestaat zoiets als 'akademisch kolonialisme' (of 'neokolonialistische wetenschapsbeoefening' zo men wil) en het is goed dat het gesignaliseerd wordt. Trouwens, de auteurs drukken zich genuanceerd en voorzichtig uit. Maar toch!

1 — De schrijvers wijzen op het verdrietige feit dat steeds meer landen van de Derde Wereld zich afsluiten voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek door burgers uit de Westerse landen. Zij brengen dit in verband met neo-koloniale verhoudingen. Ongetwijfeld speelt dit een rol, maar laten we niet te intropunitief zijn. Een minstens zo belangrijke factor is, geloof ik, dat in de meeste ontwikkelingslanden — rechtse maar ook linkse regimes — weinig besef bestaat voor de waarde van onbevangen sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Waarbij komt dat men de pottelijkker, die de onderzoeker is en ook behoort te zijn, niet velen kan: er zijn teveel dingen die men — en vaak met reden! — liever verborgen houdt. Horowitz (geciteerd bij Beals, 1969: 18) acht de mate waarin sociaal-wetenschappelijk onderzoek toegestaan is, een goede graadmeter voor de vrijheid in een bepaald land: aan dit criterium gemeten schieten de meeste onderontwikkelde landen deerlijk tekort. Waar sociale onderzoekers niet kortweg worden geweerd, eist men vaak hun volkomen onderwerping aan de belangen van de heersende groep. Verschijnselen die het regime onwelgevallig zijn (b.v. tribalisme in Afrika) mogen niet geconstateerd worden.

Niet overal is de situatie zo somber. In Tanzania b.v., ofschoon de onderzoeker zekere restricties worden opgelegd, verleende de overheid actieve steun aan een onderzoek, waaruit heel wat kritiek, gericht tegen diezelfde overheid, voorkwam. Wel waren de onderzoekers zeer positief gestemd ten aanzien van het Tanzaniaanse experiment. Over India bericht Madan (1967: 177) iets dergelijks. Ofschoon de onderzoeker aan velerlei pressie bloot staat, wordt kritiek op de overheid aanvaard, b.v. aangaande het Community Development programma, afkomstig van sociologen, wier onderzoek door diezelfde overheid gefinancierd wordt.

2 — Westerse onderzoekers, zeggen de schrijvers, hebben toegang tot personen, instanties en archieven, waartoe zij hier nooit of slechts met veel moeite zouden kunnen doordringen. Dit moge in een aantal landen zo zijn, in andere blijven zaken verborgen, die bij ons voor iedere burger openbaar zijn; kan men als spion worden opgepakt voor activiteiten, die voor ons gevoel volstrekt legaal zijn; staan autoriteiten geweldig op hun ponteneur; geldt iets heel gauw als 'aantasting van de nationale waardigheid' — een argument dat men in onze samenleving nauwelijks meer gebruiken kan zonder zich belachelijk te maken.

3 — In hun ijver om toegelaten te worden tot het land van hun keuze, zijn onderzoekers vaak tot vérgaande concessies bereid (beloften tot geheimhouding, lovende woorden voor het regime, aanvaarding van wetenschappelijk onaanvaardbare restricties), die begrijpelijk maar daarom niet minder bedenkelijk zijn.

In 1962 kreeg Myrdal (1967: 13-37) na lang soebatten toestemming van de Chinese autoriteiten enige tijd in een dorp te verblijven. Hieruit resulteerde één van de zeer schaarse dorpsstudies uit communistisch China. Geen wonder dat Myrdal van de geboden kans gebruik maakte, — wie zou het niet gedaan hebben? Evengoed waren de omstandigheden, waaronder hij moest werken, eigenlijk onaanvaardbaar, en zodanig

dat ze zijn resultaten goeddeels waardeloos maken: hij mocht slechts één maand in het dorp blijven; hij kende geen Chinees en zijn hoofdtolk kwam uit Peking; hij woonde in het kantoortje van de plaatselijke partijsecretaris; hij hield zijn interviews in de vergaderruimte van de arbeidsbrigade; hij trachtte bij zijn interviews een zo formeel mogelijke sfeer te handhaven (gezegd moet worden dat Myrdal geen professionele onderzoeker was).

4 — De auteurs wijzen erop dat onderzoek vooral verwijten oproept als het beleidsimplicaties heeft, in de geest van: 'bemoei je met je eigen zaken'. Dat is zo. Aan de andere kant wekt 'zuiver wetenschappelijk' onderzoek zo mogelijk nog heviger verzet, omdat het 'te vrijblijvend' is, een luxe waarvan men vindt dat de arme landen die zich niet kunnen permitteren. Allebei heel begrijpelijke reacties, die beide ook een grond van redelijkheid hebben, maar in hun gevolg vervelend voor 'ons', nadelig voor de wetenschap, en op den duur, verbeeld ik me, ook schadelijk voor die landen zelf.

5 — De auteurs spreken over de zeldzame gevallen dat er formele counterparts zijn in het land van onderzoek. Dit komt niet altijd voort uit onwil van de onderzoeker. In landen waarvoor nogal wat wetenschappelijke belangstelling bestaat, zoals Indonesië, zijn veldwerkers soms wanhopig op zoek naar counterparts zonder ze te kunnen vinden. — De auteurs gewagen in dit verband van de afgunst op de buitenlander, die zich geheel aan onderzoek kan wijden. Echter, althans in de Afrikaanse landen, is de belangstelling voor langdurig sociaal-wetenschappelijk onderzoek, vooral als dat in een stinkend dorp geschieden moet, vooralsnog niet overweldigend, en werkt de academicus uit het land zelf — uitzonderingen daargelaten — liever in de bestuurlijke en/of politieke sfeer.

6 — De auteurs wijzen op de irritatie, die ontstaat doordat de buitenlandse onderzoekers niet voldoende inzage geven in hun resultaten. Dit is ongetwijfeld een zere plek. Ik zie nog het gezicht van een hoge Tanzaniaanse ambtenaar, die mij de lijvige dissertatie van een Duitse econoom liet zien, in wiens onderzoek de Tanzaniaanse overheid nogal wat tijd en energie geïnvesteerd had. Het ding was geschreven in het Duits! Ik zong mee in het koor van verontwaardigden, maar realiseer mij nu scherp dat wijzelf geen steek beter zijn. Van 1962 tot 1964 heeft een ploeg Nederlanders onderzoek gedaan in Gujerat (India). Er zijn vier hoogst interessante proefschriften uit voortgekomen, . . . alle vier geschreven in de geheimtaal, die het Nederlands voor de belanghebbenden in Gujerat is. Ze worden wel vertaald (van minstens één ervan is de publikatie in vertaalde vorm praktisch gereed) maar dan toch rijkelijk laat. Dit heeft evenwel, tenzij ik mij zeer vergis, niets te maken met een (neo-)kolonialistische mentaliteit, noch bij de onderzoekers, noch bij de initiatiefnemers (prof. Wertheim en mijzelf). Rapportage in ons vak en vertaling plegen veel tijd te kosten. Teveel, als men het mij vraagt. Willen we dat onze wetenschap een rol speelt bij de ontwikkeling dan zullen wij ons moeten toeleggen op snellere rapportage, direkt in een toegankelijke taal . . . zonder dat het flodderwerk wordt. Een vierkante cirkel?

Geciteerde literatuur

R. L. Beals (1969), *Politics of social research*. Aldine, Chicago.

T. N. Madan (1967), 'Political pressures and ethical constraints upon Indian sociologists'. In: G. Sjoberg (red.), *Ethics, politics and social research*. Cambridge, Mass.

J. Myrdal (1967), *Report from a Chinese village*. Pelican Books Ed.

Naschrift

door A. B. DROOGLEEVER FORTUIJN en J. K. BRANDSMA

Het onderwerp 'akademisch kolonialisme' is zo onduidelijk, onscherp, verward, verwarrend en dus toegankelijk voor onwetenschappelijke benadering, dat iedereen wel gelijk heeft, als hij er iets over te berde brengt. Vandaar dat wij ons redelijk kunnen verenigen met de hoofdpunten uit de commentaren van Huizer en Kobbén, hoezeer die in de geest van elkaar verschillen. Ons doel was slechts door een begripsanalyse enige orde aan te brengen in de veelheid van verschijnselen die met de term 'akademisch kolonialisme' op één grote hoop worden gegooid.

Huizer¹ heeft gelijk dat in ons artikel vanuit het standpunt van een westers socioloog is geredeneerd, maar alleen maar in puur formele zin: wij zijn beiden Nederlanders. Dat hij de geest van ons artikel een fraai staaltje van typisch westerse benadering vindt, lijkt ons op zijn zachtst gezegd een voorbeeld van 'politiek bewust' selectief lezen.

Wij hebben zelf ingezien dat mogelijk ook onze perceptie van de problematiek door onze Nederlandse achtergrond vertekend is en op grond van deze gevoeligheid voor de situatie hebben wij (en de redactie van de Gids) uitdrukkelijk erop aangedrongen dat onze Surinaamse kollega's zouden reageren op ons inleidend artikel en/of de case study van ons onderzoek in Suriname (zie elders in dit blad). Helaas hebben zij daaraan geen gehoor gegeven. Tussen haakjes: het onderzoek in Suriname was er juist bij uitstek op gericht een methodiek te ontwikkelen om de positie van de Surinaamse elite en haar relaties met de elites van een aantal rijke landen te bestuderen, wij hebben ons geenszins beziggehouden met de 'resistance to change' van 'primitieve of marginale bevolkingsgroepen'. Wij hebben niet gemerkt dat die elite-groeperingen nu zo makkelijk toegankelijk waren, wèl dat de risico's voor òns niet zo groot waren.

Bij ontstentenis van een vertegenwoordiger uit de arme landen, zullen we het moeten doen met het commentaar van een evaren, begripvolle sympathisant. Huizer vindt dat de beschuldigingen die in de derde wereld t.a.v. onderzoekers

¹ Uit de titel van Huizer's commentaar blijkt dat hij de op één na laatste (nog onverkorte) versie van ons artikel onder ogen heeft gehad. Voor een goed begrip van zijn commentaar is het nodig te vermelden dat de titel toen nog luidde: 'Sociaalwetenschappelijk onderzoek in arme landen: een vorm van academisch kolonialisme?'

uit het westen worden gemaakt terecht worden gemaakt: zij — en wij (en dus ook Huizer) — maken zich schuldig aan academisch kolonialisme, door de onderwerpen die zij kiezen en door de wijze waarop zij die onderwerpen bestuderen. Want wat is het geval? Een westers onderzoeker (ook Huizer is als zodanig herkenbaar) zal wel even vertellen waar in de arme landen de problemen liggen, hoe deze onderzocht moeten worden (counter-counter-insurgency research, bewustmakende interviewmethoden) en welke oplossingen er zijn.

'Daar heb je weer zo'n intellectueel uit imperialistische kontreien (Castro heeft het er ook moeilijk mee) die ons zal voorschrijven hoe we onze eigen zaakjes moet opknappen. Hij is zeker op een proefschrift uit.' Dit zal de beschuldiging zijn, die hij juist van de kant van de (meestal helaas maar zeer kleine) 'politiek bewuste bevolkingsgroepen' te horen krijgt. Doet hij onderzoek in ILO- of UNO-verband, dan wordt dat aangevuld met: 'De redenen die hij voor zijn keuze van onderwerp geeft zijn bedoeld om ons arme sufferds een rad voor ogen te draaien. Kijk maar voor wie hij werkt: een club die is opgezet en die beheerst wordt door de imperialistische landen, die daarmee slechts hun eigen belangen behartigen.' Etc. etc. Het doet er dan niet meer toe of Huizer's intenties 'goed' zijn, noch of zijn beweringen 'waar' zijn. Het doet er zelfs niet toe dat 'objektief' kan worden aangetoond dat hij zich *niet* schuldig maakt aan academisch kolonialisme. Hij (en wij) zit(ten) gevangen in een net van percepties, die het gevolg zijn van het bestaan van een neo-kolonialistische situatie. Dat duidelijk maken is ons hoofddoel (en niet — wellicht ten overvloede — om 'vrijblijvend' wetenschappelijke spitsvondigheden te gebruiken om een onzakelijk betoog te weerspreken). Wij zijn het eens met Huizer dat de westerse sociale onderzoeker in het algemeen deel uitmaakt van de establishment en in ieder geval als zodanig gepercipieerd wordt. Daar volgt niet automatisch uit dat hij zich te weinig identificeert met de krachten in de arme landen die zich tegen deze establishment keren. Wèl zal het, voor mensen zoals Huizer en wij, die die sympathie en identifikatie in hun wetenschappelijk werk willen inbouwen, moeilijk blijven zich van het ongewenste predikaat te ontdoen.

In grote lijnen zijn wij het eens met Köbben's commentaar, al vinden wij dat hij de 'intropunitiviteit' wel wat erg in 'extra-punitiviteit' doet omslaan. Een paar kleine kanttekeningen nog:

ad punt 3: Wij vinden het niet zo'n sterk voorbeeld, aangezien Myrdal geen professionele onderzoeker is. Overigens zijn er (veel dichterbij huis) voorbeelden genoeg van onderzoekers die wèl in het vak zitten.

ad punt 4: zie ook paragraaf 2 van onze case study.

ad punt 5: Een derde reden waarom het vaak moeilijk is om onderzoekers bereid te vinden als counterpart op te treden, is dat ze veelal gekonfronteerd worden met een reeds geformuleerde probleemstelling en een min of meer uitgewerkt onderzoekontwerp, waar ze weinig invloed meer op kunnen uitoefenen (zie

par. 4, punt 1c van ons artikel).

Köbben bevestigt door zijn formulering impliciet de stelling van Huizer dat veelal slechts (nu stinkende) boerendorpen objekt van langdurig sociaal-wetenschappelijk onderzoek zijn. Maar ook voor (wellicht komfortabel) eliteonderzoek zijn om o.a. bovengenoemde reden moeilijk counterparts te vinden. Terecht willen onderzoekers niet halverwege een onderzoek gaan meedoen. Wij (de onderzoekers uit rijke landen) zouden er goed aan doen reeds in een zeer vroeg stadium van onderzoek contact op te nemen met kollega's in het land van onderzoek, ondanks de grote technische problemen die dat met zich meebrengt.

Tenslotte: als ons artikel door anderen geschreven was en de redactie ons gevraagd had daarop commentaar te geven, dan zouden wij het ongetwijfeld hebben toegespitst op dat wat o.i. het grootste manco is: het ontbreken van oplossingen voor de genoemde problemen, of aanzetten daartoe. Wij hebben ons echter bewust beperkt tot een begripsanalyse, ervan uitgaande dat anderen aandacht zouden besteden aan 'wat je eraan kunt doen'. In onze case study hebben wij hierover heel summier enige opmerkingen gemaakt (zie de literatuurverwijzingen aldaar).